

EVRÂK-ı NAKDİYYE

(bk. KÂİME).

EVRÂK-ı PERİŞÂN

(أوراق پریشان)

Nâmık Kemal'in bazı hükümdarların hayat hikâyelerini anlattığı tarihî muhtevalı eseri.

Nâmık Kemal'in, yazı hayatının henüz başlangıcı sayılan 1862'de İstanbul'un fethine dair yazdığı *Bârîka-i Zafer*'le 1867'de telif ettiği Osmanlı Devleti'nin yükselme devrini işlediği *Devr-i İstîlâ*'dan sonra tarihî konuda kaleme aldığı üçüncü eseri olan *Evrâk-ı Perîşân* esasında Selâhaddin-i Eyyübî, Fâtih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim ile ilgili üç müstakil biyografiden meydana gelmektedir. Ancak eser baş tarafına *Devr-i İstîlâ* da konularak neşredildiği gibi daha sonra yazılan *Tercüme-i Hâl-i Emîr Nevruz* da aynı seriden yayımlanmıştır.

Nâmık Kemal eserin ilk cüzü olan *Selâhaddin*'i, Michaut'nun *Ehl-i Salîb Tarihi* adlı eserinin Türkçe'ye çevrileceğini duyduğu zaman Fransız yazarın Selâhaddin-i Eyyübî hakkında öne sürdüğü asılsız iddialara karşı bu İslâm kahramanını müdafaa için yazdığını ifade eder. Muhtemelen aynı duygularla Fâtih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim için de müstakil birer biyografi yazmaya karar veren Nâmık Kemal özellikle bu tarihî eserlerinde, İslâm tarihi hakkında olumsuz fikirler taşıyan Batılılar'a karşı İslâm ve Osmanlı tarihini müdafaa gayesi gütmektedir. Doğu ve Batı kaynaklarının mukayesesiyle ortaya konulan *Selâhaddin*, aynı zamanda Tanzimat nesrinin lirizmde ulaştığı son merhale kabul edilmektedir.

Türk-İslâm tarihinden bu kahramanları seçişi tesadüfî olmayan Nâmık Kemal, aslında bunların şahsında kendi fikirlerini ortaya koyma fırsatı bulur. Bu kahramanlardan Selâhaddin-i Eyyübî açmış olduğu cihad bayrağı ile Haçlı or-

duları karşısında İslâm birliğinin savunucusu olmuş, Fâtih Sultan Mehmed fethedilen toprakları vatan haline getirmiş ve devleti bir cihan imparatorluğu yapmış, Yavuz Sultan Selim de Mısır ve Arabistan'ı fethedip hilâfeti saltanat merkezi İstanbul'a getirmekle büyük bir İslâm kahramanı olduğunu göstermiştir. Emîr Nevruz ise İslâm dünyası için Doğu'da büyük bir tehlike oluşturan Moğollar'ın müslüman olmasında büyük rol oynayan ve bu tehlikeyi ortadan kaldıran bir kahramandır.

Nâmık Kemal *Nevruz Bey* mukaddimesinde, bazı büyük ahlâkî meziyetlerin insan ruhunda yerleşebilmesi için güzel örneklerle ihtiyaç duyulduğunu, esasında tarihin bunu verdiğini, diğer büyük milletlerin önemli tarihî olaylarıyla kahramanlarını edebiyatlarına aksettirdiklerini, İslâm tarihinin ise büyük zenginliklerle dolu olmasına karşılık Türk edebiyatının henüz böyle bir yola girmediğini ve bu kahramanların da unutulup gittiğini söyler.

Nâmık Kemal'in eserlerinin kitap halinde neşrine dair en geniş araştırmayı yapan Ömer Faruk Akün'ün konuyla ilgili makalesinden öğrenildiğine göre Nâmık Kemal başlangıçta belirli bir sıra gözetmeksizin, "Evrâk-ı Perîşân" adı altında 1862'den beri yazmış olduğu çeşitli makale, mektup, manzum ve mensur edebî eserleriyle tercümeleri de dahil olmak üzere bir nevi külliyyatını yayımlamak niyetindedir. Ancak daha sonraki siyasi mücadelesi ve sürgün hayatı onun bu seriden başka bir eser yayımlamasına imkân vermez. 1873 yılı başlarında *Yavuz*'un neşrinden kısa bir süre sonra doğrudan doğruya *Evrâk-ı Perîşân*'ın neşrine müdahale amacıyla hükümet tarafından yürürlüğe konulan *Matbuat Nizamnamesi* ve Nisan 1873'te *Vatan yahut Silistre*'nin temsilinin ardından Magosa'ya sürgüne gönderilmesiyle eserlerini külliyyat halinde yayımlama düşüncesi böylece daha başlangıçta başarısızlığa uğrar.

Evrâk-ı Perîşân'ı meydana getiren ilk cüz *Devr-i İstîlâ*'nın da yer aldığı *Selâhaddin* Eylül 1872'de, *Fâtih* Aralık 1872'de, *Yavuz* da Ocak 1873'te yayımlanmış, daha sonra 1884'te hepsi bir arada topluca neşredilmiştir. Eserin Latin harfleriyle sadeleştirilmiş bir baskısı yapıldığı gibi (*Evrâk-ı Perîşân*, haz. Raif Karadağ — Ö. Faruk Harman, İstanbul 1973) *Devr-i İstîlâ*, *Emîr Nevruz* ve *Bârîka-i Zafer* de ilâve edilerek Nâmık Kemal'in Ta-

rihî Biyografileri adıyla (haz. İskender Pala, Ankara 1989) yeni bir neşri daha yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nâmık Kemal, *Evrâk-ı Perîşân*, İstanbul 1301; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1985, s. 411-417; Banarlı, *RTE*, II, 912; Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal'in Kitap Halindeki Eserlerinin İlk Neşirleri", *TM*, XVIII (1976), s. 10-26; a.m.f., "Nâmık Kemal", *İA*, IX, 70; *TDEA*, III, 127-128.

ABDULLAH UÇMAN

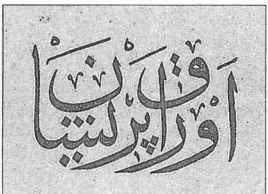
EVREBE

(الأوربة)

Fas'ta bir Berberî kabilesi.

Kuzey Afrika'da İslâm fetihleri sırasında en güçlü kabilelerden biri olup Berberîler'in iki büyük kabile grubundan Berânîs'e mensuptur. Çeşitli kolları bulunan Evrebe kabilesinin İslâm fetihleri öncesindeki reisi olan Sefü'dür b. Rûmî uzun süre kabilenin başında bulundu. Onun ölümünden sonra meşhur Berberî lideri Küseyle b. Lemzem kabilenin reisi oldu. Ebü'l-Muhâcir Dînâr kumandasındaki İslâm ordusu Tilimsân'a geldiğinde Mağrib'de bulunan Küseyle liderliğindeki Berberîler'le savaşarak onları mağlup etti (55/675). Ebü'l-Muhâcir savaştan sonra Küseyle'ye yakın ilgi gösterecek kabile mensuplarıyla birlikte İslâm'a girmesini sağladı. Fakat daha sonra Yezîd b. Muâviye döneminde (680-683) ikinci defa Kuzey Afrika valiliğine getirilen Ukbe b. Nâfi'in, Ebü'l-Muhâcir'in ikazına rağmen Küseyle'ye kötü davranması onu Bizans'la iş birliği yapmaya, Evrebe ve diğer Berberî kabilelerini toplayarak müslümanlara karşı savaşmaya sevketti. Bir süre Mağrib'de hâkimiyet kuran Küseyle, Abdülmelik b. Mervân devrinde gönderilen Züheyr b. Kays tarafından öldürüldü (67/686-87). Bunun ardından Evrebe bölgeyi fetheden İslâm ordularına mukavemet edemeyerek yöredeki kalelere sığınmak zorunda kaldı. Daha sonraki yıllarda tekrar güç kazanan kabile, Fas ile Meknes arasında bulunan dağlık Zerhûn bölgesi yakınındaki Velîlâ'yı istilâ ederek oraya yerleşti. Yöre halkı kendilerini, Küseyle'nin ölümünden sonra Mağrib'in merkezî bölgelerinden gelip buraya yerleşen Evrebe'nin neslinden kabul ediyordu.

Fas'ın kuzeyindeki birçok Berberî kabilesi gibi Mu'tezile doktrinini benimseyen Evrebe de Hz. Ali ailesine karşı ya-

Evrâk-ı Perîşân'ın kapak klîşesi (İstanbul 1288)

kınlık duyuyor, toplumda mutlaka bir imamın bulunmasını zaruri görüyordu. Bundan dolayı Evrebe reisi Ebû Leylâ İshak b. Muhammed hiçbir güçlkle karşılaşmadan kendini imam ilân etti (172/788-89). Bir süre sonra Mekke yakınında Hüseyin b. Ali b. Hasan'ın Abbâsiler'e karşı isyanında öldürülmekten kurtulan ve Mısır yoluyla Mağrib'e kaçan İdrîs b. Abdullah Velilâ'ya geldiğinde Ebû Leylâ onu himaye etti ve İdrîs'in Hz. Peygamber'in soyundan faziletli bir insan olduğunu söyleyerek bütün Berberî kabilelerini ona biat etmeye çağırdı. Aynı yıl Velilâ merkez olmak üzere İdrîsiler Devleti kuruldu. Berberîler'in Hâricî olmalarına rağmen Ali evlâdından birini desteklemeleri dinî olmaktan çok siyasî bir mahiyet arz etmektedir. Yöredeki bütün Berberîler I. İdrîs'e biat ederek onun cihad ve İslâmlaştırma faaliyetine katıldılar. Ancak II. İdrîs, babasına iyilik eden Evrebe kabilesi ve kollarına karşı iyi davranmadı. II. İdrîs'in 213'te (828) ölümüyle birlikte Fas onun oğulları arasında birbirleriyle anlaşamayan emirliklere ayrıldı. Evrebe ve diğer Berberî kabileleri 221 (836) yılında bunlarla ilgilerini keserek Fas Sultanı Ali b. Muhammed'e biat ettiler. Bu sultanın on üç yıl süren bir sükhün devresinden sonra ölümü üzerine (849) yine karışıklıklar ortaya çıktı, Fas rakip zümreler arasında bölündü. Evrebe 251'de (865) Ali b. Muhammed'in yeğeni Ali b. Ömer'e tâbi oldu. Bir ara Nükûr Emirliği ile de irtibatı olan kabile, Ortaçağ'da Cezayir'de Nikavs ve Bûne bölgelerinde varlığını devam ettirdi. Evrebe kabilesinin daha sonraki yıllarda da tamamen kaybolmayarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Evrebeliler, Muvahhidler zamanında 559 (1164) yılında isyana teşebbüs ettilerse de 580'de (1184) onlarla birlikte cihad için Endülüs'e hareket ettiler. Bir kısmı burada yerleşip bazı yerlere kendi adlarını verdiler (Cebeliberânis gibi). Kabile daha sonra Merînîler devrinde de ortaya çıkmıştır. Özellikle Endülüs'te cihad konusunu ele alan eserlerde onların hizmetleri anılmaktadır. 707 (1307-1308) yılında isyan eden bazı Evrebe emirlerinin Merînîler'den Sultan Ebû Sâbit'in emriyle öldürüldükleri ve cesetlerinin Merakeş'te teşhir edildiği bilinmektedir.

Günümüzde Evrebe'nin Mezyete, Leçây ve Ragive gibi bazı eski kollarının kalıntıları Zerhûn'un kuzeyinde Vâdiverga'da yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 107-110; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 210; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 146-147; Selâvi, *Kitâbü'l-İstikşâ*, I, 139, 151; Mohamed Talbi, *L'Emirat Aghlabide 184-296/800-909*, Paris 1966, s. 364, 368-369, 672; a.mlf., "Kusayla", *El²* (İng.), V, 517-518; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîh*, Dârülbeyzâ 1405/1984, I, 97; J. M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, London 1987, s. 51; René Basset, "İdrîs I.", *IA*, V/2, s. 935; a.mlf., "Küseyle", a.e., VI, 1114; G. S. Colin, "al-Barânis", *El²* (İng.), I, 1037; G. Deverdun, "Awraba", *El² Suppl.* (İng.), s. 102-103.

MUSTAFA ÖZ

EVRENGZİB

(أورنگزيب)

Pâdişâh-ı Gâzi Âlemgîr Ebû'l-Muzaffer Muhammed Muhyiddîn Evrengzîb (ö. 1118/1707)

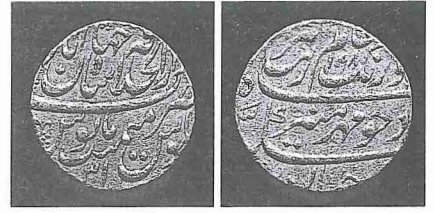
**Bâbürlü hükümdarı
(1658-1707).**

Hindistan tarihçilerince daha çok Âlemgîr unvanıyla anılır. Şah Cihan ile Mümtaz Mahal'in üçüncü oğlu olarak 15 Zilkade 1027'de (3 Kasım 1618) Mâlva'da (Dhod) dünyaya geldi. Molla Abdüllatif Sultân-pûri, Mîr Muhammed Hâşim Gîlanî, Seyyid Muhammed Kannevci, Şeyh Ahmed Molla Civen, Şeyh Abdülkavî Burhân-pûri, Dânişmend Han ve Sâdullah Han gibi meşhur âlimlerden ders alarak yetişti.

Evrengzîb'in aktif siyasî hayatı, 1635'te Cüchâr Singh Bundelâ'ya karşı gerçekleştirilen başarılı bir seferle başladı. Ertesi yıl 1644'e kadar yürüttüğü Dekken valiliğine tayin edildi. Ardından Gucerât valiliğine getirildi. Valilikte iki yıl kaldıktan sonra 1646'da Belh'e gönderildi. Evrengzîb Belh'te başarılı olmadı ve yerini Nazar Muhammed Han'a bırakmak zorunda kaldı. 1646-1647 yıllarında Özbekler ve Safevîler'e karşı düzenlenen seferlerde orduya başarılı bir şekilde komanda etti. 1648'de Mültan valiliğine getirildi. Bu sırada Şah Cihan ondan Kandehar'a sefer yapmasını ve şehri İranlı-

Evrengzîb'i tasvir eden bir resim (ML, IV, 459)

Evrengzîb'e ait bir altın sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi, teşhir nr. 2569)

lar'ın elinden geri almasını istedi. Ancak Evrengzîb buna iki defa teşebbüs ettiyse de başaramadı. 1652'de tekrar Dekken valiliğine tayin edilen Evrengzîb 1655'te Golkonda'yı kuşattı ve Şah Cihan'ın isteği üzerine vergi vermeleri şartıyla onlarla barış yaptı. 1657'de Bîcâpûr topraklarına hücum etti. Bîder ve Kelyânî'yi ele geçirmek üzere iken yine Şah Cihan'ın emriyle antlaşma yaptı. Muhtemelen saraydaki bazı çevreler Evrengzîb'in bu harekâtlarda başarılı olup itibar kazanmasını istemiyordu.

6 Eylül 1657'de Şah Cihan ciddi bir hastalığa yakalanınca dört oğlu arasında taht kavgası başladı. Evrengzîb'in liderlik kabiliyeti ve idarî tecrübesi onun başarı şansını arttırıyordu. Tahtın birinci adayı veliaht Dârâ Şükûh (Şikûh) bu özelliklerden mahrum olduğu gibi Şah Cihan'a olan yakınlığı da kendisini gevşekliğe sevk etmişti. Bu arada Şah Cihan'ın Bengal valisi olan ikinci oğlu Şücâ' ve en küçük oğlu Murâd hükümdarlıklarını ilân ettiler. Şücâ' başşehir doğru harekete geçtiyse de Bahâdırpûr'da yenilerek Müngîr'e kaçtı (14 Şubat 1658). Evrengzîb ve Murâd Üceyn'de kuvvetlerini birleştirerek Dârâ Şükûh'un komandanı Cesvent Singh'i Dermet'te yendiler (15 Nisan 1658). Daha sonra Evrengzîb Dârâ Şükûh'u Agra civarındaki Sâmuğarh'ta mağlûp etti (29 Mayıs 1658) ve babası Şah Cihan'ı Agra Kalesi'nde gözaltına aldı. Bu arada Murâd'ı da Gwalior (Gwâlior) Hapishanesi'ne gönderdi; Murâd 1661'de burada idam edildi. Böylece Delhi'de tahtı ele geçiren (31 Temmuz 1658) Evrengzîb, Dârâ Şükûh'u da Ecmîr yakınlarında üç gün süren savaşta bozguna uğrattı (23 Mart 1659). Dârâ Şükûh kaçarken Melik Civen tarafından yakalanıp Delhi'ye götürüldü ve bir süre sonra öldürüldü. Şücâ' ise Arakan'da öldü. Kardeşlerini bu şekilde bertaraf eden